

Varhanář pan Radim Vichr

Intonér pan Zdeněk Henych

Úvodní slovo kněze

Sestry a bratři,

když řekneme slovo „varhany“ nemusíme dlouho přemýšlet, co bychom si mohli pod tímto slovem představit. Soustava trubiček, táhel, píšťal, měchu a kláves. Královský nástroj, který uchvátí a chytne za srdce snad každého. Vždy jsem obdivoval ty, kteří dokáží tento nástroj rozeznít a „vyloudit“ z něj krásné tóny a melodie. Ke kostelu tento nástroj neodmyslitelně patří, bez něj si nedokážeme kostel a bohoslužby představit. Je to nástroj k oslavě Boha.

Když jsem před 10-ti lety přišel do Hradečné, bylo zřetelné, že varhany budou potřebovat zásah. Byly silně mimo kondici. Bylo zjevné, že předchozí opravy či úpravy jim neprospěly. Ale pustit se do generální opravy? Levné to nebude! A tak myšlenka byla zahrnuta; možná později. Jenže paní varhanice si stěžovala (právem): „to nehraje, tak píská áčko a já se opravy nedožiji“. A nemusela to moc říkat, bylo to slyšet (nebo taky neslyšet). Co s tím?

První, co jsem tehdy udělal, bylo svěřením celé budoucí akce sv. Cecílii. Po prohlídce varhan diecézním organologem bylo jasné, že bude nutná generální oprava celých varhan. Byly osloveny varhanářské firmy, aby daly své nabídky. Že se tím vykročilo na nelehkou cestu asi nemusím moc popisovat. Ona oprava za více jak 2,5 milionu Kč není jen tak. Byla ale ve farnosti shoda, že je tento krok potřeba udělat. Snad je ještě někdy uslyšíme! Tak jsme po pouti v roce 2012 začali s tím, co se mnohým zdálo jako neuskutečnitelné. Do „začátku“ se našel dobrodinec a díky tomuto daru se mohla rekonstrukce zplna rozjet. Díky!

A z farnosti jsem odcházel tehdy, kdy z varhan zbyla jen skříň ...

P. Vladimír Mrázek, dnes farář v Kyjově

Farní kostel sv. Vavřince v Nové Hradečné i s varhany jsou Památkově chráněná movitá kulturní památka - číslo rejstříku ÚSKP 1392. Vlastníkem kostela a varhan je Římskokatolická farnost Nová Hradečná. Jedná se o velmi hodnotný barokní nástroj v děkanátu Šternberk. O jejich významu svědčí i to, že byly při I. světové válce vyjmuty z rekvírace pro válečné účely.

Během uplynulých desetiletí byly na varhanách prováděny různé drobné opravy, aby se zachovala jejich funkčnost. Tyto opravy však byly nekoncepční a postupem času některé rejstříky varhan přestaly hrát. Vzhledem k tomuto stavu nástroje se v roce 2011 farář P. Vladimír Mrázek s farníky rozhodli pro generální opravu a restaurování varhan.

Cílem restaurování byla jejich záchrana před působením dřevokazného

hmyzu a návrat k původnímu stavu po stránce dispoziční, materiálové i zvukové.

Generální oprava a restaurování varhan byla započata v roce 2012 a dokončena byla v roce 2015. Realizována byla varhanářskou dílnou Dalibora Michka a restaurátorskou dílnou Jana Macha za finanční pomoci Ministerstva kultury ČR, Olomouckého kraje, Arcibiskupství olomouckého, za významné pomoci Obce Nová Hradečná, dále Obce Troubelice, Obce Lipinka, za pomoci darů od podnikatelů a za výrazné finanční i manuální pomoci farníků. Rozpočet celého díla činil 2,7 mil. Kč.

Ať Dobrý Bůh Vám odplatí za finanční, manuální a duchovní pomoc během generální opravy a restaurování varhan. Velké díky za tuto podporu, bez níž by dílo v daném období a rozsahu dokončeno být nemohlo.

Svatá Cecílie, oroduj za nás!

P. Pavel Stuška, farář

Detail zdobení píšťal Principálu v prospektu

Příprava zrestaurovaných dekorativních dřevorezeb i sochařské výzdoby na osazení na varhanní skříň

Příprava zrestaurovaných dekorativních dřevorezeb i sochařské výzdoby na osazení na varhanní skříň

Varhanář pan Milan Novotný

Intonér pan Zdeněk Henych

K tajemné historii varhan kostela sv. Vavřince v Nové Hradečné

Současné, zrestaurované varhany farního kostela sv. Vavřince byly postaveny pravděpodobně v polovině 18. stol. brněnským varhanářem; pod tímto pojmem se skrývá řada vynikajících řemeslníků – A. Richter, J. Výmola a rod Sieberů – kteří varhanářské řemeslo povznesli v dané době na světovou úroveň. Z literatury se dočítáme, že byl v Hradečné postaven varhanní nástroj za 600 zl. v roce 1765, nemůžeme však přesně určit, zda-li se jednalo právě o současné varhany; stejně tajemná je i kronikální informace o přestěhování varhan ze Svatého Kopečka u Olomouce. Při náročném restaurování bylo zjištěno, že celý spodní díl varhan, tzv. postament, byl zhotoven dodatečně a nástroj stál původně v zábradlí kůru a byl ovládán ze zadu – nevíme však, zda-li tak tomu bylo v Hradečné nebo jinde, kde původně stál.

Varhany prodělaly řadu oprav a přestaveb: 1808 od I. Welzela, 1842 od A. Hanische, který rozšířil pedál o tři rejstříky a provedl dispoziční úpravy. Ve 20. stol. byl nástroj spíše udržován, a to i dosti amatérským způsobem. Na sklonku tisíciletí již byl takřka nehratelný, proto bylo rozhodnuto za tehdejšího duchovního správce P. V. Mrázka, že bude přistoupeno k náročnému a nákladnému restaurování celých varhan, tj. varhanního stroje i varhanní skříně za více než 2,5mil.Kč. Úkolu se s mimořádným nasazením zhostili pánové restaurátoři D. Michek ze Studének (stroj) a J. Mach z Červeného Kostelce (skříň). Dílo bylo dozorováno ze strany památkového ústavu organologem dr. P. Koukalem a z Arcibiskupství olomouckého organologem J. Gottwaldem. Během čtyř let, kdy proběhla i řada kontrolních dnů, byl postupně stanovován původní obraz varhan – nejen výtvarný ale i zvukový. Všechny mechanické díly i pištaly byly specifickými postupy restaurovány; řada dílů musela být zhotovena nově jako restaurátorské kopie (části traktury a některé rejstříky).

Dnes, po skončené rekonstrukci, můžeme říci, že varhany farního kostela sv. Vavřince neprošly od svého vzniku tak důkladnou opravou a zároveň se konečně mohly zaskví ve své původní kráse výtvarné a zvukové. Za to patří ohromný dík všem stranám, které na restaurování participovaly – v čele s P. P. Stuškou, bez jehož nejen materiální pomoci by dílo tak zdárně neproběhlo.

Dispozice

Manuál, C-c3 s krátkou oktávou, 45 kláves a tónů

Principal	8 Fuss, kov, prospekt
Copula maior	8 Fuss, dřevo
Quintadena	8 Fuss, kov
Octava	4 Fuss, kov
Spitzflauta	4 Fuss, kov
Copula minor	4 Fuss, dřevo
Quinta	3 Fuss, kov, prospekt
Superoctava	2 Fuss, kov
Quindecima	1 ½ Fuss, kov
Mixtura	4fach 1 Fuss, kov, s tercií

Pedál, C-a, s krátkou oktávou, 18 kláves a 12 tónů

Subbass	16 Fuss, dřevo, krytý
Violonbass	16 Fuss, dřevo, otevřený
Principalbass	8 Fuss, dřevo, otevřený
Octavbass	8 Fuss, dřevo, otevřený
Superoctavbass	4 Fuss, kov

Ladění: Werckmeister IV při $a^1=410$ Hz

Počet znějících píšťal: 645 ze dřeva a cínoolověné slitiny

Jan Gottwald, organolog AO

Plastika anděla před provedením lokálních barevných retuší a retuší zlacení

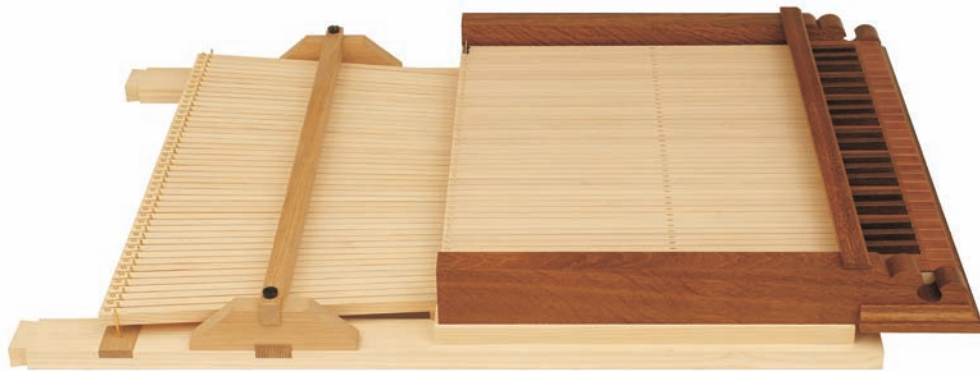

Dekorativní dřevořezba analogicky doplněná o chybějící části před provedením analogických barevných retuší a retuší zlacení

Restaurování varhan

Stávající nepůvodní vahadlový rám

Rekonstruovaný vahadlový rám s klaviaturou

Restaurování varhan v Nové Hradečné bylo pro jejich pohnutou historii poměrně složité zejména co do jeho celkového pojetí, přičemž mnohé zásadní údaje byly zjištěny až po demontáži stroje.

Vzhledem k tomu, že byl nástroj postaven některým z brněnských varhanářů, třebaže se jeho podoba od té současné hodně lišila, bylo rozhodnuto respektovat pokud možno způsob práce ve druhé polovině osmnáctého století v Brně obvyklý. To se týká vyjma jednoho hlasu i dispoice manuálu, pedál musel být ovšem akceptován v té podobě, do které ho ve čtyřicátých letech devatenáctého století přestavěli bratři Hanischové. Rekonstruován byl pouze čtyřstopový Super Octav Bass, jehož dvě píšťaly chyběly a ostatní byly tak nekvalitní a zničené, že by dobře hrát prostě nemohly. Stejný postup jsme zvolili i v manuálovém stroji s výjimkou kvalitních píšťal prospektu, části Mixtury, pocházející z Brna a čtyřstopové Spitzflöte, jejíž původ je nejistý, která ovšem už k historii nástroje patří a byla v něm proto po restaurování a prodloužení těl ponechána. Podle brněnských vzorů byly rekonstruovány i obě dřevěné Copuly a píšťaly velké oktávy Quinta Deny.

Materiál i tvarosloví byly respektovány i při rekonstrukci manuálové klaviatury a registratury. Obé bylo totiž nepůvodní, velice nekvalitní a nadto silně snědeno červotočem, což platí více či méně o všech dřevěných částech varhanního stroje i skříně. Červotoč byl zhuben chemicky, mnohé díly musely být následně zpevněny v lázni akrylátové pryskyřice. Podstatný zásah bylo třeba udělat i v traktuře, která mechanicky spojuje klávesy s ventily. Zachován a restaurován byl magacínový měch, který teď stojí na nové konstrukci v prostoru za varhanami spolu s rovněž novým tichoběžným ventilátorem v tlumicí skříně.

Původní výška ladění byla zjištěna z délek těl prospektových píšťal. Jedná se o takzvaný francouzský či galský tón, a^1 má 410 Hz při 15°C. a je tedy přibližně o půltón níž, než je dnešní norma, což jsme respektovali a proto musely být ponechány a restaurované píšťaly prodlouženy.

Jsem rád, že jsem se mohl účastnit práce na vzkříšení varhan v Nové Hradečné, zdánlivě už odsouzených k zániku. Krom institucí, které práci zajistily finančně, patří díky i panu faráři Stuškovi, který pro zdar díla udělal podstatně víc, než byla jeho povinnost.

Dalibor Michek

Ladění varhan

Varhany už od dávných časů mají pověst výjimečného hudebního nástroje, který na posluchače působí neobyčejně silně. Ta pověst je zasloužená, protože žádný jiný nástroj nemá tak obrovský tónový rozsah, dynamické možnosti a spektrum zvukových barev. Jediné varhany jsou schopny odrážet ono moře tónů, které nám hudba nabízí. A v této rovině, v souvislosti s varhanami jako církevním nástrojem, se setkáváme s některými skutečnostmi, které svým charakterem překračují samotnou úroveň hudby a vedou nás k obecnějším a závažnějším otázkám, se kterými si neví rady ani současná věda.

Člověka skutečně obklopuje svět zvuků, z nichž zásadní slovo mají hudební tóny. Člověk jako biologický druh dokáže vnímat tóny přibližně od 16 Hz až do 20 tisíc Hz. Lidské ucho dokáže v tomto zvukovém oceánu vyhmátnout jednotlivé tóny, tedy vnímat jejich odlišnou výšku. Vědci však dodnes přesně nevědí, jak to probíhá.

Už od pradávna lidé vnímají, že v této záplavě zvuků se výška tónů pocitově „opakuje“ – člověk výškově člení veškeré tóny do stejně velkých úseků, které se pod vlivem starořeckých teoretiků nazývají oktávami. Opět se dlouho nevědělo, jak tento proces vlastně funguje. Až v roce 1985 se objevilo nečekané zjištění, že neuroanatomické utváření části nervové sítě thalamu, hezky nazývaného hrbol mezimozkový, přesně odpovídá vnímání tónových impulsů podle oktáv. Tento objev byl o to překvapivější, že se týkal mozku kočky a králíka. Později bylo totéž potvrzeno u primátů včetně člověka. Nikdo zatím přesně neví, proč tomu tak je.

Další výzkumy přinesly ještě podstatnější zjištění – primáti jsou schopni sluchově rozlišit nejen oktávy, ale i další intervaly (kvinty, tercie, sekundy) a dokonce vnímají, zda jednotlivé intervaly jsou čistě naladěné podle fyzikálních zákonů. Ukazuje se, že tato schopnost není dána hudebním školením, je stejná u primátů, malých dětí i školených hudebníků. Opět není přesně zjištěno, jak to vlastně funguje. A stále zůstává otázka proč tomu tak je. Mimochodem odpověď nabízí mnozí starověcí i novověcí myslitelé včetně takových jako byl Johann Kepler – Stvořitel záměrně vložil tuto schopnost do mozku člověka, aby vnímal harmonii hudby a vesmíru.

Proto už od středověku stavitelé klávesových nástrojů zápasí s úkolem naladit zejména varhany co nejčistěji, tedy co nejvíce v souladu s tak zvaným přirozeným laděním. Jedním z paradoxů totiž je skutečnost, že všech dvanáct půltónů jedné oktávy nelze takto čistě naladit. Některé intervaly tak vycházejí lepší a přirozenější než jiné. Záleží na tom, které intervaly chceme mít čistší. Ve středověku to byly kvinty, po roce 1550 velké tercie. Po roce 1700 už se hledají kompromisy, kdy jednotlivé intervaly mají různou velikost. Po roce 1860 zvítězil a dosud převládá názor, že nejlepší je nechat všech dvanáct půltónů každé oktávy stejně velkých,

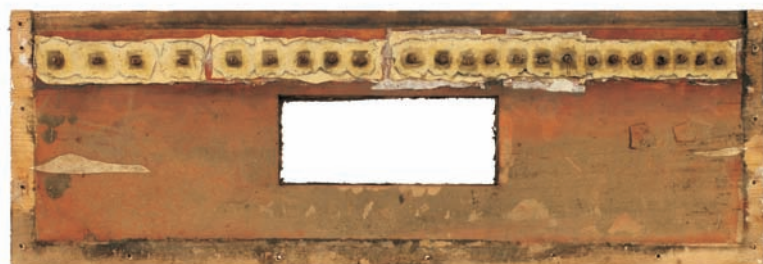
Manuálová vzdušnice s otevřenou ventilovou komorou před restaurováním

Manuálová vzdušnice s otevřenou ventilovou komorou po restaurování

Diletantské utěsnění spodní části vzdušnice manuálu novinami

Pulpetová deska před restaurováním

Pulpetová deska po restaurování

což však znamená, že všechny jsou rozladěné, tedy v rozporu s přirozeným laděním a onou božskou harmonií hudby a vesmíru, o níž mluví Kepler a další.

Proto se při restaurování varhan vracíme ke způsobu ladění z doby jejich vzniku. U nástroje v Nové Hradečné byl poprvé u nás naladěn systém, který nejnovější výzkum potvrdil právě u brněnské varhanářské školy, odkud pochází i tento nástroj. Jde o ladění zvané Werckmeister IV, které obsahuje pět čistých kvint (702 c – na tónech Cis, F, G, A, H) a téměř čisté velké tercie na C, D, E, G, A, B (392 c, tedy mnohem čistší než v rovnoměrné temperatuře). Výsledkem je uklidňující a působivý poslech mnoha dobových varhanních skladeb, jaký u moderního ladění nepoznáme.

Petr Koukal

Dávné utěsnění vzdušnice popsaným papírem s výletovými otvory po červotoči

Restaurování varhanní skříně

Mám-li shrnout práce týkající se restaurování architektury varhanní skříně a její výzdoby, začnu několika údaji. Stejným úkolem bylo šetrné mechanické i chemické snímání sekundárních přemaleb na architektuře skříně s důrazem na uchování maximálního množství originálu, které za pomoci skalpelů, kombinací odstraňovačů, naměkčovadel a několika spolupracovníků zabralo 440 hodin náročné lidské práce. Nemalý čas strávila část týmu na snímání přemaleb z jednotlivých dekorativních dřevorezeb i sochařské výzdoby. Tyto práce trvaly 280 hodin. Varhanní skříň, dekorativní i figurální výzdoba, sejmutá na nejstarší dochovanou povrchovou úpravu byla opakovaně petrifikována (navrácení pevnostních vlastností dřevní hmoty) a napouštěna Lignofixem (přípravek proti dřevokazným škůdcům a hnilobám). Etapa aplikace petrifikačního roztoku a směsi Lignofixu zabrala dalších 90 hodin. Část dřevěných ozdobných prvků skříně scházela a jejich dořezba zabrala 65 hodin. Chybějící malby na skříně byly po dobu 260 hodin pečlivě lokálně retušovány (doplňovány) a rovněž retuším na dekorativní a figurální dřevorezbě, stejně jako zlacení, věnoval tým 320 hodin. Čas pak ještě navýšila postupná demontáž, montáž či transport dekorativní a sochařské výzdoby a dalších částí architektury varhanní skříně do ozařovny ve Veverské Bitýšce (ozáření paprsky gama pro dokonalou kompletní likvidaci dřevokazného hmyzu) i zpracování restaurátorské dokumentace. Celkem tedy restaurování zabralo více jak 1450 hodin lidské práce. Ceny za materiál a dopravu se pohybovaly kolem 30.000,- Kč. Celková částka za restaurování skříně činila 514.000,- Kč, přičemž smlouvu podepsanou v roce 2011 nebylo třeba upravovat.

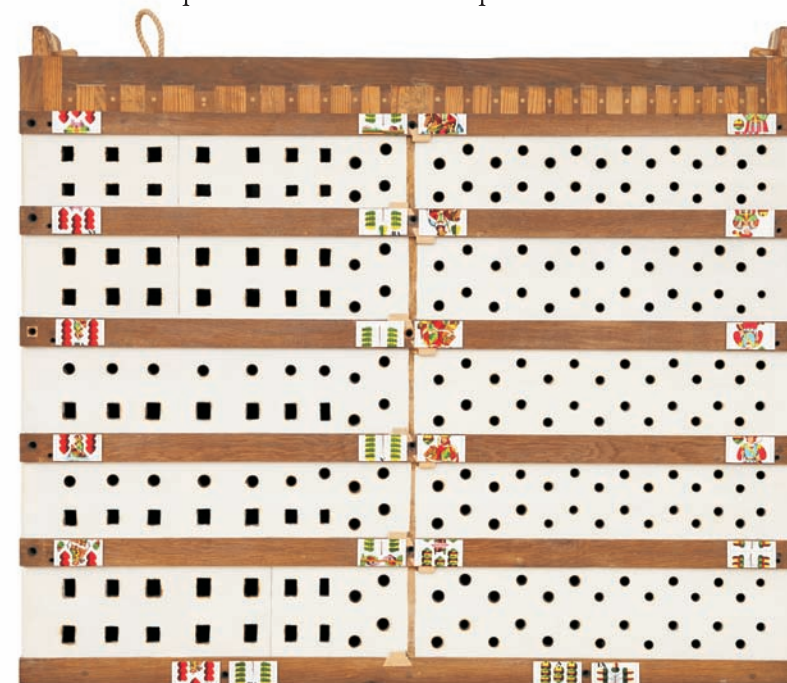
Žijeme v době, kdy se může zdát, že je všechno více než kdy jindy toliko o penězích. Již dávno zemřelý fasádnický mistr pan Pavlíček říkával: „Kluku pamatuj si, že zítra už nikoho nebude zajímat kolik ta práce stála, nebo jak jsi ji dělal dlouho, ale každý se zeptá, kdo to dělal a jak to udělal“. Pan Pavlíček byl v kraji pojem a na jeho fasády není ani po 80 letech potřeba sáhnout. S vědomím lidské nedokonalosti, ale ve stejném duchu jsme se snažili dotýkat i vašich varhan. Bolest unavených zápěstí a zad při namáhavém mechanickém snímání dávno odezněla. Ramena po hodinách a hodinách detailních retuší už taky nebolí. Zůstává radost z vykonaného díla.

Velikostí vaše varhany nepatřily k největším, které jsem měl tu čest restaurovat, objemem prací však patřily k těm náročnějším zakázkám. Zcela jistě ji však musím zařadit k akcím nezapomenutelným. A to díky krásnému a inspirujícímu prostředí, ve kterém jsme mohli pracovat a díky skvělému kolektivu, který mě podpořil. Na varhany z Hradečné se nedá zapomenout!

Jan Mach

Horní plocha vzdušnice manuálu před restaurováním

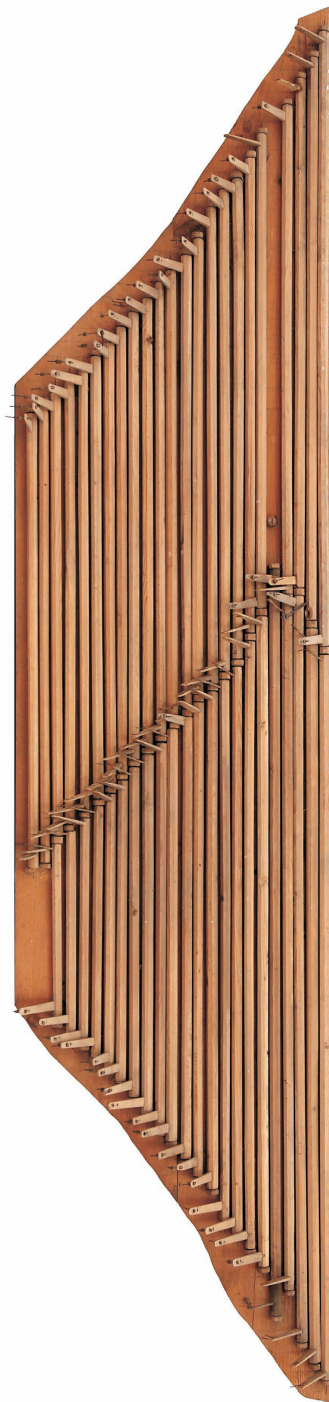

Horní plocha vzdušnice manuálu po restaurování

Hřídelnice manuálu po rekonstrukci

Hřídelnice manuálu po demontáži a základním očištění

Na rekonstrukci a restaurování varhan se podíleli:
Dalibor Michek, Milan Novotný, Zdeněk Henych, Radim Vichr, Karel Bečvář,
Štěpán Kopeček a další

Na restaurování varhanní skříně se podíleli:
Jan Mach, Miloslava Machová, Jana Matysková, Petra Machová, Jaroslav Ureš,
Jan Šolc, Dominik Mach, Tomáš Cvejn, Marie Regnerová, Nikola Felzmannová,
Petr Kafka

Varhany farního kostela sv. Vavřince v Nové Hradečné restaurování 2011 - 2015

Vydala Římskokatolická farnost Nová Hradečná
u příležitosti žehnání opravených varhan

foto: Dalibor Michek (str. 7, 10-20), Jindřich Buxbaum (str. 22-24),
Jaroslav Kocůrek st. (str. 2), Jan Mach (str. 21)

text: P. Pavel Stuška, P. Vladimír Mrázek, Jan Gottwald, Dalibor Michek,
Jan Mach, Petr Koukal

grafická úprava a sazba: Jaroslav Kocůrek st.

tisk: Tiskárna Budík Šternberk, srpen 2015

náklad: 600 výtisků, neprodejné

Stávající nepůvodní klaviatura manuálu po demontáži

Rekonstruovaná klaviatura manuálu

Detail píšťaly G Octavbassu před restaurováním

Detail píšťaly G Octavbassu po restaurování

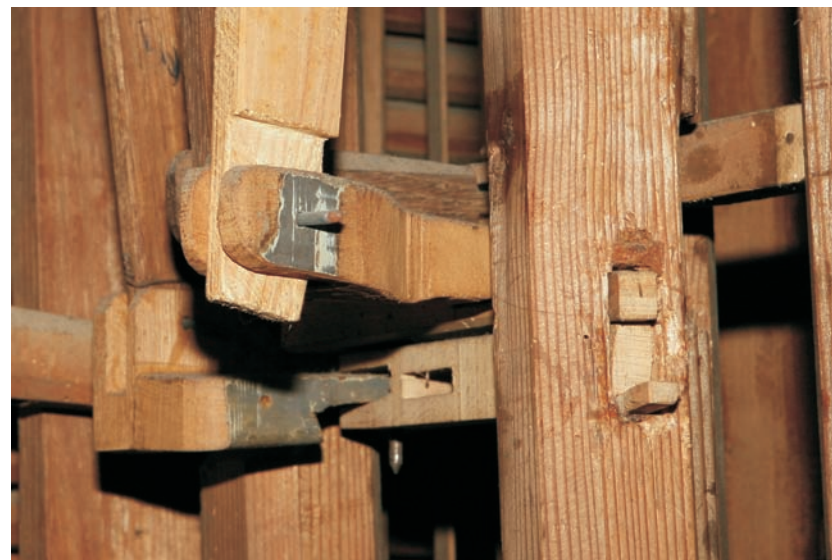
Pedálová klaviatura před restaurováním

Pedálová klaviatura po restaurování

Manubrium před a po restaurování

Detail registratury před rekonstrukcí

Detail registratury po rekonstrukci

Nálezový stav píšťal Mixtury

Pozůstatek píšťalové stoličky

Detail hřidelové desky manuálu před rekonstrukcí

Restaurovaný magacínový měch s tlumicí skříní ventilátoru